

Petro Husak^{1,2}

Lesia Martirosian¹

¹Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku

²Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ПАТОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

У статті розкрито вплив соціальних патологій на формування і розвиток характерологічних особливостей виховних традицій західноєвропейської цивілізації в епоху античності. Основна увага акцентується на проституції, як найбільш поширеній соціальній патології античності. Розглядаються різноманітні аспекти її впливу на виникнення специфічних методів і традицій виховання у Стародавній Греції та Стародавньому Римі.

Ключові слова: соціальна патологія, хабітуалізовані форми масової девіантної поведінки, гетери, диктеріони, релігійна проституція

Життя будь-якого суспільства характеризується наявністю соціальних патологій. Вони є властивістю кожної соціальної системи. Будь яка соціальна патологія за своєю природою потребує діяльності по її “лікуванню”. Важливу роль у цьому процесі відграє виховання. Воно є тим засобом, який дозволяє пом’якшити, знівелювати негативний вплив соціальних патологій на розвиток особистості і суспільства в цілому, або ж адаптувати особистість і суспільство до деструктивних соціальних цінностей і таким чином продовжити зниження ефективності діяльності соціальних інститутів чи взагалі їх руйнацію.

Описуючи феноменологію соціальної патології, сучасні автори відносять до неї злочинність, пияцтво, алкоголізм, наркоманію (токсикоманію), суїцид, проституцію, бродяжництво, професійне жебракування та ін. Серед названих соціальних патологій привертає увагу найдавніша і водночас найактуальніша проблема людства — проституція. Сьогодні вона стала однією з найприбутковіших індустрій тіньового бізнесу в Україні. Однак офіційна статистика щодо кількості залучених до неї осіб, в тому числі і дітей недоступна. Державні інститути, громадськість

практично усунулися від вирішення проблеми проституції що, безумовно, актуалізує необхідність дослідження даного феномену з точки зору вироблення відповідних адекватних підходів, спрямованих на її мінімізацію.

Сучасна педагогіка намагається дослідити цей соціальний феномен з точки зору виховного процесу і засобів щодо запобігання його негативного впливу. До проблеми виявлення причин проституції, і зокрема дитячої звертаються як вітчизняні, так і зарубіжні учені: Ю.М. Антонян, М.І. Арсеньева, Н.А. Аверін, Г. Є. Введенської, А.Вінкс, А.Л. Габіані, А.І. Гурова, Я.І. Гілінський, І.А. Голосенко, С.І. Голод, О.А. Гоноченко, Д.Д. Єнікеєва, Є.С. Жігарев, К.Є.Ігошев, С.М. Красуля, І.С. Кон, Т.П. Кудлай, Н.І. Кузнєцова, В.І. Лебеденко, А.М. Свядоц, А.А. Станська, Н.В. Ходирева та ін.

Дослідниками було висунуто цілу низку підходів до вивчення феномену проституції. Проте, історичний аспект цієї проблеми у педагогічній науці залишається малодослідженим.

Мета статті — виявити та розкрити особливості впливу проституції, як соціальної патології, на формування виховних традицій західноєвропейської цивілізації в період античності.

Вивчаючи вплив проституції на формування виховних традицій необхідно дати відповідь на питання які ж ознаки проституції, як соціальної патології актуалізують її, як предмет педагогічного дослідження.

Поняття соціальна патологія — від грецького “Pathos” (страждання, хвороба) — у межах організмичної аналогії позначає стан порушення функціонування соціального організму, суспільства ¹.

В соціологічний обіг термін «соціальна патологія» введений Е. Дюркгеймом у ХІХ ст. На його думку — це зворотна сторона соціальної норми.

Соціолог С. Сміт визначаючи суть цього терміну провів аналогію з медичним трактуванням: «Патологія в соціальній науці деяким чином паралельна патології у медицині. Таким же чином як вивчення фізичної хвороби має важливе значення для підтримки фізичного здоров'я, так і соціальне здоров'я не може бути міцним без більш широкого і більш визначеного знання хвороби соціальної» ².

На межі ХІХ—ХХ ст., у зв'язку з появою концепції культурного релятивізму соціальної норми, концепція соціальної патології трансформувалась у концепцію девіації ³.

Проте, як свідчать подальші дослідження науковців, знак рівності між девіацією та соціальною патологією так і не було встановлене. Каменем спотикання стала нормативна природа деяких форм соціальних патологій. О. Сердюк пише: «Релятивізм соціальних норм призводить до неоднозначної оцінки індивідуальної поведінки з позицій девіантності, але зовсім не призводить до неоднозначності оцінки соціальної патології — ця оцінка однозначно негативна, бо ґрунтується на понятті спричинення шкоди суспільству та його фундаментальним інститутам...

¹ Сердюк О. О. Проблеми визначення соціальних патологій в сучасній [Електронний ресурс] // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. 2009. Випуск 15. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Serd.pdf (дата звернення: 2012.10.23).

² Ясавеев И. «Социальная проблема» в социологическом лексиконе // Социальная реальность. Журнал социологических наблюдений и сообщений. 2006. № 6. С. 101—117.

³ Танчин І. З. Соціологія. Навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Знання, 2007.

Це стало зрозумілим, коли цілий ряд соціальних патологій (таких, як корупція, проституція, деякі види злочинності), у певних умовах виявився функціональним для окремих індивідів та соціальних груп»⁴.

Науковець наголошує, що саме функціональність соціальних патологій призводить до їх тривалого існування у вигляді сталих хабітуалізованих форм масової поведінки, відтворюваних у часі та просторі, що певним чином надає їм інституціонального характеру. Відбувається ефективно і швидко досягнення цілей діяльності на основі деформованих соціальних норм. Це спричиняє шкоду базовим інститутам суспільства у довгостроковій перспективі.

Процес формування неінституціональних, але більш адаптивних моделей поведінки, є природним. Однак, патологічний розвиток цього процесу призводить до закріплення норм, що руйнують соціум. Вони набувають характеру закріплених практик соціальної діяльності, що самостійно відтворюються і призводять до зниження ефективності діяльності в рамках соціальних інститутів чи взагалі їх руйнації. Такі сталі деструктивні явища і є соціальними патологіями»⁵.

Таким чином, аналіз поняття «соціальна патологія» дає підстави зробити декілька узагальнень: 1) поняття «соціальна патологія» і «девіація» не є тотожними, але є близькими і взаємопов'язаними; 2) лише хабітуалізовані масові форми девіантної поведінки перетворюють девіацію на соціальну патологію. У цьому контексті явища соціальної патології стають предметом педагогічних досліджень і на цілком об'єктивних засадах потребують вивчення історичного досвіду їх впливу на розвиток виховних традицій суспільства.

В епоху античності проституція, як соціальна патологія, характеризувалась саме такими хабітуалізованими масовими формами девіантної поведінки. Поширеність і визнаність цього явища в античному світі мала віддалені у часі негативні наслідки для суспільства. Проституція, як соціальна патологія, стала однією з причини моральної кризи, що спричинила падіння Римської імперії. Беззаперечно, ця соціальна патологія мала значний вплив на формування виховних традицій античності. Разом з тим, виховання не ставило за мету пом'якшити негативний вплив проституції на розвиток індивіда чи суспільства в цілому, а навпаки, виховна система поширювала і закріплювала у свідомості індивідів деструктивні ціннісні норми поведінки.

Термін «проституція» походить від латинського *prostitutio* — осквернення, обезчещення. Проституція (вступ до статевого зв'язку за плату) це один з різновидів статевої деморалізації, іншими проявами якої вважаються вступ до статевого зв'язку осіб, що не досягли статевої зрілості, вступ до випадкових статевих зв'язків, безладне статеве життя⁶. Існує два види проституції — гетеросексуальна і гомосексуальна.

Історично склались декілька основних форм проституції: проституція гостинності; проституція релігійного ритуалізму; легалізована проституція; латентна

⁴ Сердюк О. О. Проблеми визначення соціальних патологій в сучасній [Електронний ресурс] // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2009. Випуск 15. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Serd.pdf (дата обращения: 2012.10.23).

⁵ Там же.

⁶ Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. К., Вид. Аконт. 2008. С. 53.

проституція. Перші дві форми проституції були схваленими як пануючою мораллю, так і постулатами сакрального характеру і безумовно відіграли свою роль у подальшому конституюванні цього феномену.

Проституція «гостинності» продукувала особливий вид сімейної проституції, коли жінка перетворювалася на товар, а згодом й цілком самостійно могла практикувати даний вид діяльності. У контексті громадських і сімейних цінностей така поведінка не засуджувалась.

«Релігійна проституція» отримала значне розповсюдження у країнах Стародавнього Сходу і в античному світі. Давньосхідні храми виконували функції аналогічні функціям сучасних публічних будинків. Перші документально підтвержені випадки такої проституції мали місце в Месопотамії і відносяться приблизно до 2300 року до нашої ери. А вже звідти храмова проституція розповсюдилася по всьому Ближньому Сходу. Еротичні культи, що мали центральним елементом обряду статевий акт, знайшли зокрема особливе поширення в Стародавньому Єгипті. Урочисті обряди, проведені в честь богів Ісиди і Асіріса, символізували собою запліднюючі сили землі і репродуктивну здатність природи. М. Вебер у праці «Теорія ступенів і напрямків релігійного неприйняття світу» пише: «Статевий акт в давнину дуже часто був складовою частиною магічних оргій; священна проституція (яка нічого спільного не мала з уявним «первісним проміскуїтетом») зазвичай була рудиментом цього стану, при якому будь-який екстаз вважався «священним»⁷.

Саме ці обряди стали передумовою появи професійної храмової проституції, яка поступово втрачає свій релігійний характер. У деяких країнах храмова проституція збереглася до наших днів (Індія).

Первинні форми сучасної європейської проституції продукувала антична ойкумена. Батьком грецької проституції вважають відомого реформатора Солонна, який відкрив перший диктеріон. Швидко диктеріони стали невідомою частиною суспільного життя. Ф. Реньє пише, що вони мали статус недоторканих місць: батько не міг забрати звідти свого сина, кредитор переслідувати там свого боржника, дружина засвідчити там зраду свого чоловіка⁸. Відвідування дикретіонів було соціально схвалюваним вчинком, а для молоді це був останній етап виховання, який свідчив про завершення естетичної освіти.

В цілому, в епоху античності вплив проституції на виховання підростаючого покоління був досить значний. Його особливість полягала у тому, що історична тривалість існування проституції у вигляді сталих хабітуалізованих форм масової поведінки підтримувалася їх відтворенням у часі та просторі системою виховання. Найперше, це проявлялось, у залученні до проституції дітей раннього віку. Траплялося, що храмовим повіям було по шість-сім років. Без сумніву, самими юними повіями всіх часів були немовлята в публічних будинках Стародавнього Риму. Є відомості, що в борделях були «невідлучені від грудей матері немовлята». Імператор Доміціан заслужив схвалення сучасників за те, що він спробував викоренити всі види дитячої проституції.

⁷ Аверіна Н. А. П'ятдесят сім юних «леді» з обслуги Інтерсервіс. М.: Юридична література, 1991. С. 258.

⁸ Антонян Г. Г., Бабаєв Н. М., Миньковский Г. М. Преступность подростков и ее профилактика. М.: Прогресс, 1971. С. 17.

По-друге, соціокультурні особливості життєдіяльності суспільства, зокрема, його чоловічий характер, принижений статус жінки, домінування громадських форм виховання над сімейними обумовлювали поширення через систему виховання гомосексуальної проституції. Цьому також сприяли релігійні вірування греків в те, що «при статевих стосунках душа, розум, характер коханця переносяться на хлопчика і таким чином із чисто чуттєвого акту виникає духовна взаємодія більш індивідуального характеру, ніж гетеросексуальна любов»⁹. Найкращі якості чоловіка, його геройство шляхом кохання передаються хлопчикові. З цієї причини, любов до хлопчиків у Стародавній Греції набула педагогічного характеру і отримала вищий статус ніж любов між чоловіком і жінкою. Солон описує педерастію як невинну радість юності. В епоху розквіту Еллади такі видатні грецькі мужі, як Есхіл, Софокл, Сократ, і Платон, були педерастами.

Гомосексуальні стосунки між дорослими чоловіками і підлітками були визнані основним педагогічним методом виховання хлопчиків на рівні держави і суспільства. У сучасних наукових дослідженнях, присвячених історії виховання, цей метод отримав назву опікунство, оскільки крім гомосексуальних статевих контактів включав опіку і піклування про хлопчика з боку дорослого чоловіка та наставництва у всіх сферах його життя. «Опікунство у Стародавній Греції виступає як важлива політико-педагогічна традиція виховання чоловічої молоді. Педагогічна цінність цього методу виховання у грецькому суспільстві зберігається до V століття до н.е., до початку персидських війн. З цього часу його педагогічний характер поступово втрачається»¹⁰.

По-третє, — у Стародавньої Греції здійснилася своєрідна естетизація проституції, що проявилось в появі так званих гетер. Це були куртизанки, які вирізнялися серед решти безправних грецьких жінок (особливо афінських) високою освітою і вихованням. «Зміст навчання гетер включав граматику, літературу, арифметику, музику, танці, геометрію, астрономію, ораторське мистецтво і діалектику. Особливий акцент робився на вмінні догляду за обличчям і тілом»¹¹. Навчання гетер відбувалося паралельно з фізичним вихованням, особливо увага приділялась сексуальному вихованню.

Школи гетер стали праобразом перших жіночих шкіл у західноєвропейській педагогіці, започаткувавши, таким чином, систему жіночої освіти і виховання. Саме у вихованні гетер грекам вдалося реалізувати ідеал «калокагатії».

Проституція, як соціальна патологія наклала відбиток і на традиції сімейного виховання дівчаток. Культіві фіаси Афродіти, що існували в різних частинах Греції, цілеспрямовано займались підготовкою дівчат до сімейного життя: їх освітою і сексуальним вихованням. Одним з найвідоміших у Греції, був фіас організований близько 600 року до н.е. в Мітелені на о. Лесбос. поетесою Сафо. Тут, як і в інших еолійських областях, шлюб давав можливість жінці вступити у суспільство на рівних правах з чоловіком, а тому підготовці до сімейного життя приділялась значна увага. Дівчата навчались мистецтву, поезії, музиці, танцям і премудростям

⁹ Блох И. История проституции. [Електронний ресурс] // История проституции (fb2) | Либрусек. URL: <http://lib.rus.ec/b/111358/read> (дата обращения: 2012.10.23).

¹⁰ Мартіросян Л. А. Релігія як чинник формування традицій соціального виховання в епоху античності: Стародавня Греція // Науковий вісник: Педагогічні науки. 2012. № 8. С. 14—20.

¹¹ Там же.

кохання. Одностатеве кохання між жінками вважалось такою ж нормою у соціокультурній традиції того часу, як і одностатеве кохання чоловіків. За свідченнями Плутарха («Лікурґ», гл. 18) одностатева любов (трибадія) до такої міри визнавалась суспільством, що навіть і порядні жінки кохали юначок¹².

Таким чином, підготовка жінок до сімейного життя була цілеспрямованою і передбачала не лише засвоєння певного рівня знань, здійснення естетичного та релігійного виховання, а й поширення і закріплення на їх фоні протиприродних форм сексуальної поведінки у соціумі. Це посилювало дисфункцію сім'ї як виховного інституту та здійснювало поступову її руйнацію, як соціального явища. Разом з тим, одним з підсумків розповсюдження жіночої проституції у Стародавній Греції стало зниження популярності гомосексуалізму та інших аналогічних протиприродних проявів.

В історії Римської імперії ми спостерігаємо подальшу комерціалізацію проституції, яка здійснюється на державному рівні. Це проявилось у введенні спеціальних податків, та боротьбі з безконтрольним промислом повій. Прагнення повій ухилитися від податків стимулювало поширення латентної проституції у римському суспільстві. Її також поширювали і закріплювали як соціально схвалювану норму поведінки релігійні обрядові традиції. «У римському суспільстві, як і в грецькому, спостерігається протиставлення шлюбу і кохання. Необхідно звернути увагу і на наявність у римлян різних видів шлюбу, які практично узаконювали проституцію. «В кінці республіки, під впливом загального морального занепаду, сімейне життя пережило гостру кризу. Розпуста поза сім'єю і в сім'ї набула жахливих розмірів, шлюбні стосунки стали повсюдно повторними, подружжя намагались уникати дітей»¹³. За твердженням В. Кравця «Масштаби проституції в Римі далеко перевершували грецькі. Храми, вулиці, бідняцькі хати і палаци патриціїв, базари, театри — всі вони були аренами розпусти»¹⁴.

Необхідно відзначити певне зниження соціального статусу римських повій з порівняннi з грецькими. У Римській імперії не було категорій повій подібних до грецьких гетер. Гомосексуальні стосунки між дорослими чоловіками і підлітками у Римі втратили педагогічний характер. Усе це обумовило активне поширення жіночої, чоловічої та дитячої проституції. Л. М. Модзалевский, пише: «За вироком Вебера та всіх інших істориків, у римлян, точно так само як і в греків, вища цивілізація йшла поряд з найбільшим моральним розпадом суспільства»¹⁵.

Висновок

Здійснений аналіз впливу проституції як соціальної патології на розвиток західноєвропейських традицій виховання дозволяє зробити наступні висновки:

- Поширення проституції в античному суспільстві детермінувало виникнення такого методу виховання чоловічої молоді як опікунство, що базувався

¹² Блох И. История проституции. [Електронний ресурс] // История проституции (fb2) | Либрусек. URL: <http://lib.rus.ec/b/111358/read> (дата обращения: 2012.10.23).

¹³ Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки. Навчальний посібник. Тернопіль: Джура, 2005. С. 95.

¹⁴ Там же. С. 103.

¹⁵ Модзалевский Л. Н. Очерк истории воспитания и обучения с древнейших времен до наших дней. СПб.: Алтейя, 2000. С. 137.

на чуттєвих інтимних стосунках дорослого чоловіка і хлопчика. Визнання гомосексуальних стосунків важливою політико-педагогічною традицією суспільства надало характерологічних рис усій системі соціального виховання стародавніх греків.

- Проституція, як соціальна патологія, детермінувала виникнення у Стародавній Греції двох напрямів виховання жінок: перший — це домашнє виховання; другий — це виховання у спеціальних школах гетер. Домашнє виховання передбачало здійснення статевого виховання і сексуальної просвіти у спеціальних релігійних общинах — фіасах. Естетизація проституції обумовила появу спеціальних шкіл для гетер, які можна розглядати як перші навчально-виховні заклади для жінок в історії західноєвропейської цивілізації.
- Релігійна актуалізація статевого і сексуального виховання молоді обумовила включення публічного будинку у структуру виховних закладів: саме там завершувалось естетичне виховання юнаків.
- Насадження девіантних форм поведінки через традиції релігійного і соціального життя у Стародавньому Римі, втрата педагогічного характеру гомосексуальних стосунків між дорослими чоловіками і підлітками спричинили розвиток моральної кризи суспільства, яка стала однією з причини руйнації Римської імперії.
- Поширення через систему виховання різних видів проституції, у тому числі одностатевого чоловічого і жіночого кохання, обумовило її існування в античному суспільстві як соціальної патології у всіх її формах і проявах. Система виховання античності детермінувала хабітуалізацію масових форм девіантної поведінки і таким чином сприяла поступовій руйнації усіх суспільних інституцій.
- Масштабність та неоднозначність впливу проституції як соціальної патології на формування традицій виховання в епоху античності, поширеність цього явища у сучасному суспільстві, вимагає актуалізації сучасних наукових досліджень щодо мінімізації негативного впливу на молодь та її виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверіна Н. А.* П'ятдесят сім юних «леді» з обслуги Інтерсервіс. М.: Юридична література, 1991.
2. *Антонян Г. Г., Бабаєв Н. М., Миньковский Г. М.* Преступность подростков и ее профилактика. М.: Прогресс, 1971.
3. *Блох И.* История проституции. [Електронний ресурс] // История проституции (fb2) | Либрусек. URL: <http://lib.rus.ec/b/111358/read> (дата обращения: 2012.10.23).
4. *Кравець В. П.* Історія гендерної педагогіки Навчальний посібник. Тернопіль: Джура, 2005, с. 440.
5. *Мартіросян Л. А.* Релігія як чинник формування традицій соціального виховання в епоху античності: Стародавня Греція // Науковий вісник: Педагогічні науки. 2012. № 8. С. 14—20.
6. *Модзалевский Л. Н.* Очерк истории воспитания и обучения с древнейших времен до наших дней. СПб.: Алтейя, 2000.

7. Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Аконт, 2008.
8. Сердюк О. О. Проблеми визначення соціальних патологій в сучасній [Електронний ресурс] // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. 2009. Випуск 15. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Serd.pdf (дата обращения: 2012.10.23).
9. Танчин І. З. Соціологія. Навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Знання, 2007.
10. Ясавеев И. «Социальная проблема» в социологическом лексиконе // Социальная реальность. Журнал социологических наблюдений и сообщений. 2006. № 6. С. 101—117.

THE INFLUENCE OF SOCIAL PATHOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL TRADITIONS OF THE WESTERN CIVILISATION. HISTORICAL ASPECT

Abstract

This article discusses the influence of social pathologies on shaping specific educational traditions of the European civilization in ancient times. Special attention is drawn to prostitution as the most common ancient pathology and its influence on the emergence of new characteristic educational methods and traditions in ancient Greece and Rome.

Keywords: social pathology, common forms of deviant behaviour, religious prostitution

WPŁYW PATOLOGII SPOŁECZNYCH NA TWORZENIE EDUKACYJNYCH TRADYCJI ZACHODNIEJ CYWILIZACJI. ASPEKT HISTORYCZNY

Streszczenie

Artykuł dotyczy wpływu patologii społecznej na kształtowanie się specyficznych tradycji wychowawczych cywilizacji europejskiej w starożytności. Szczególną uwagę zwraca się na prostytutkę jako najbardziej powszechną antyczną patologię oraz jej wpływ na pojawienie się nowych specyficznych metod i tradycji kształcenia w antycznej Grecji i starożytnym Rzymie.

Słowa kluczowe: patologia społeczna, zwyczajowe formy zachowań dewiacyjnych, prostytutka religijna